

Voor een integrale en kerkelijke zorg bij sterven, uitvaart en rouw

De pastoraal van ziekenbezoek, uitvaart en rouwzorg is een belangrijke opdracht van de kerkgemeenschap. Zowel haar verkondigingstaak, haar liturgische zorg en haar diaconale betrokkenheid zijn hierbij in het geding. Te midden van een sterk evoluerend en breder wordend landschap van rouwzorg in onze samenleving, kiezen we als kerkgemeenschap voor een eigen specifiek aanbod. Vanuit ons geloof in verrijzenis en eeuwig leven en vanuit een kerkelijke inbedding in de gemeenschap willen wij zieken, stervenden en mensen die rouwen nabij zijn.

Er is in onze samenleving grote verscheidenheid gegroeid in de manier waarop mensen afscheid nemen van een overledene. Er spreidt zich een waaier van rituelen, gebruiken en zinzoekende teksten uit over de crematoria en funeraria, de begraafplaatsen en strooiweiden. In onze parochiekerken en in onze pastorale contacten voelen we de weerslag van deze ontwikkelingen in de uitvaartsector.

Als christelijke gemeenschap willen we hierin onze positie bepalen met een eigen aanbod. Dit wordt gekenmerkt door een drietal karakteristieken. Wij kiezen, in de eerste plaats, voor een 'gelovige' viering van het laatste afscheid. Dit wil zeggen: we houden niet alleen een gedachtenis voor de overledene maar we bidden tot God en we gedenken Christus. We leven mee met de droefheid van de nabestaanden maar „niet als mensen die geen hoop bezitten". We brengen het evangelie ter sprake en het geloof in verrijzenis. Ten tweede: de uitvaart heeft bij ons een 'kerkelijke' inbedding. Dit wil zeggen: het wordt niet louter professioneel afgehandeld door een voorganger in de plechtigheid. De gemeenschap, vertegenwoordigd door een equipe van medewerkers, neemt afscheid van een van haar leden. En ten slotte kiezen we voor een 'integrale' zorg voor stervenden en rouwendenden. Het is niet louter op het moment

van overlijden en uitvaart dat we ons interesseren voor de dode en zijn familie. Reeds voordien was de parochie, in de mate van het mogelijke, al begaan met de zieke of de stervende. En de zorg voor de nabestaanden eindigt niet bij de uitvaart. In ons gebed en in bezoeken blijven we betrokken bij wie rouwt of eenzaam achterbleef.

Dat de uitvaartliturgie in onze kerken 'gelovig' wil zijn, hoeft geen verwondering te wekken. Als is ook dit niet langer evident. Al te vaak wordt onnodig tegemoet gekomen aan vragen en verwachtingen die ons hiervan afleiden. Enigszins nieuw is de nadruk die we willen leggen op een sterkere 'kerkelijke' inbedding in de gemeenschap en op een meer 'integrale' zorg. Dit alles resulteerde in onderstaande beleidstekst. Hij bevat een toelichting bij de visie en de voorstelling van dit 'project'. Ook vind je een aantal concrete aandachtspunten en opties die in deze hele logica passen.

Deze tekst kwam niet zomaar tot stand. Hij is gegroeid uit heel wat studie en ervaring, uit raadpleging en overleg, in raden en in de dekenvergadering. Het opzet en de achterliggende visie werden ook eerder al getoetst in de studiedag voor priesters, diakens en parochie-assistenten. We hopen dat dit alles vruchtbaar mag doorwerken in onze diaconale, verkondigende en liturgische opdrachten.

EEN OPDRACHT VOOR DE HELE GEMEENSCHAP

De hele christelijke gemeenschap, zowel gedoopten als voorgangers, heeft de plicht om in sterven en verdriet een teken te zijn van de zorgzaamheid van Christus, van de aandacht van de Kerk en van de christelijke hoop op de verrijzenis. De gemeenschap zal er zich op toeleggen, om doorheen luisteren en spreken, troost en gebed aan te bieden. Dat kan door mensen te bezoeken aan huis, of een bezoek aan het funerarium, door het houden van een gebedswake, door de aanwezigheid tijdens de uitvaartdienst of door verdere begeleiding van de nabestaanden. Het is van groot belang dat priesters of andere bedienaars en alle andere parochianen zich hiervoor ten dienste stellen en er voortaan meer in groep wordt samengewerkt.

Zo is, net als alle liturgievieringen, ook de uitvaartliturgie liefst niet iets wat wordt afgehandeld door een voorganger, maar is ze een zaak van de hele gemeenschap. Doordat de uitvaart in de regel plaatsvindt in de parochiekerk, waar ook het doopsel wordt toegediend en waar de christenen op zondag de eucharistie vieren, is er alvast een symbolische verwijzing naar de gelovige gemeenschap die er samenkomt. Toch is het belangrijk dat die gemeenschap ook daadwerkelijk vertegenwoordigd en betrokken is bij het afscheid van één van haar leden. Die actieve aanwezigheid draagt niet alleen bij

tot de kwaliteit en het verloop van de liturgie, ze illustreert ook dat de parochie als gemeenschap meeleeft en dat het de Kerk is die met haar gebed de dode aan Gods handen toevertrouwt. Nog duidelijker wordt alles wanneer diezelfde gemeenschap niet enkel symbolisch en liturgisch maar ook voor en na het afscheid daadwerkelijk meeleeft in lief en leed. Dat blijkt bijvoorbeeld mooi wanneer we voor een deel dezelfde mensen, die een overledene hebben gekend als lid van een parochiale vereniging of als bezoeker van zieken, terugvinden in de uitvaartliturgie om er voor te lezen, te bidden, te zingen in het koor. Of wanneer naderhand iemand van de parochiegemeenschap op bezoek gaat bij de familie in rouw. Daarom zouden we graag zien dat er in ons bisdom werk wordt gemaakt van intensere samenwerking en equipevorming rond de uitvaartliturgie en rouwzorg.

In een eerste fase gaan we na welke mensen er allemaal, nu al en in de toekomst, op de één of andere manier zullen meewerken aan de zorg voor zwaar zieken, aan de uitvaartliturgie en de rouwzorg. We denken aan medewerkers in ziekenbezoek en palliatieve zorg, acolieten en lectoren, koorleiders en organisten, voorgangers in de liturgie en gebedsleiders, vrijwilligers voor rouwbezoek en nazorg, ... Zij worden samengebracht per dekenaat om, met hen die ambtshalve voor deze opdrachten zijn benoemd, vorming en informatie te krijgen (ondersteund door de diocesane diensten) en om afspraken te maken rond de pastorale aanpak. Door interparochiaal en dekenaal samen te werken kan een hoogstaande kwaliteit in de liturgische en diaconale zorg worden gegarandeerd. Belangrijk is dat de inbreng van diverse medewerkers op elkaar wordt afgestemd en dat samenwerking groeit.

Op dekenaal (of interparochiaal) vlak vergadert geregeld een vaste equipe voor uitvaart en rouwzorg. In die werkgroep zitten, naargelang de mogelijkheid van en de wenselijkheid, een pastoor, een diaken, een ziekenbezoek(st)er, een rouwbezoek(st)er, een lector, een koorleider, ... Zij zijn het die in de diverse parochies concrete taken op zich nemen zoals: zwaar zieken bezoeken, de uitvaartliturgie voorbereiden samen met de familie, gebedsmomenten en –waken verzorgen, rouwbezoeken organiseren, ... Op dekenaal vlak zorgen zij ervoor dat de medewerkers regelmatig (jaarlijks) bijeengebracht worden voor uitwisseling en bijscholing. Zij toetsen de kwaliteit van de kerkelijke rouwzorg, kijken of er voldoende samenwerking en teamverband groeit en geven daartoe de nodige impulsen.

EEN KWALITATIEVE AANWEZIGHEID OP VERSCHILLENDE MOMENTEN

De zorg voor een uitvaart staat niet los van de aandacht voor de zieken, de bejaarden en de stervenden. De christelijke uitvaart is het liturgisch middelpunt van

een menselijke nabijheid. Die nabijheid begon met het bezoek aan zieken en stervenden en gaat verder met de zorg voor rouwende nabestaanden. Waar dit kan, lijkt het logisch dat in die verschillende fasen dezelfde mensen als gelovige begeleiders de weg meegaan. Daartegenover staat dat elk van deze taken heel wat energie en inlevingsvermogen vereist.

Een goede uitvaart- en rouwpastoraal heeft oog voor het geheel en probeert te groeien naar integratie. Doorheen het hele proces streeft ze bovendien naar een steeds betere kwaliteit van christelijk meeleven en getuigen. Ze wil ook op verschillende terreinen samenwerking stimuleren en teamwerking laten groeien.

HET BEZOEK AAN ZWAAR ZIEKEN EN STERVENDEN

Zoals Christus, als Beeld van God, naar de mensen ging en in het bijzonder heel veel zieken nabij was, zo is ook voor de christenen de aandacht en de zorg voor zieken een hoge plicht. Zij worden niet vergeten wanneer de gemeenschap samenkomt om eucharistie te vieren. Er wordt voor hen gebeden. De communie wordt

gebracht aan de zusters en broeders die dat verlangen. In het bijzonder wanneer iemand van hen zwaar ziek is, wordt hij in zijn angst en nood niet alleen gelaten. In de zorgzame nabijheid bij zwaar zieken en stervenden kan de ziekenzalving een belangrijk hoogtepunt zijn.

HET CONTACT MET FAMILIELEDEN NA EEN OVERLIJDEN

Deze ontmoeting mag niet beperkt blijven tot een afhandelen van enkele praktische regelingen. Een inlevend en medelevend contact, dat vooral oog heeft voor de rouwende mens, is van groot belang voor wat de christelijke gemeenschap later kan bieden aan troostende aanwezigheid.

Mensen moeten duidelijk weten waar ze terecht kunnen om een overlijden te melden, een uitvaart af te spreken, een gebed te vragen voor een overleden familielid, enz. Het is bovendien bijzonder belangrijk rouwenden tactvol tegemoet te treden voor de uitvaart. Tactvol betekent: fijngevoelig zonder enige opdringerigheid. Want doorheen luisterende presentie kunnen we rouwenden troost en gebed aanbieden.

DE VOORBEREIDING EN VIERING VAN DE UITVAART

Wanneer er iemand overleden is, zijn er diverse kansen tot zinvol gebed samen met de familie en vrienden: rondom het dode lichaam na het sterven, bij de kisting, in een gebedswake aan de vooravond van de uitvaart.

Daar waar het past een zinvol evangelisch woord te spreken, willen we aandacht vragen voor kwaliteit. Een goed verzorgde uitvaart, met een inlevend omgaan met de christelijke boodschap, met veel zorg ook voor zang, symboliek en gebed kunnen heel veel betekenen voor de rouwende nabestaanden, maar ook voor de aanwezige gemeenschap.

AANDACHT VOOR ROUWENDE MENSEN

Met de uitvaart is onze plicht tot menselijke nabijheid niet voorbij. Het is goed dat we na de uitvaart aandacht blijven hebben en dienstbaar zijn onder de vorm van rouwbegeleiding die we aanbieden namens de geloofsgemeenschap. Verschillende vormen zijn hier mogelijk: rouwbezoek aan huis, bijeenkomsten van lotgenoten, ...

In de omgang met rouwenden is het belangrijk zich niet op te dringen, maar in alle eenvoud te luisteren en present te zijn. Daarbij staat de aandacht voor het leed van de nabestaanden en voor de band tussen de overledene en de nabestaanden voorop. Tegelijkertijd dragen we er zorg voor rouwenden nabij te zijn op dit ingrijpende punt van hun leven en hen aan te spreken op de geloofsweg die zij, samen met de hele gemeenschap, gaan.

CONCRETE BELEIDSOPTIES VOOR DE UITVAARTLITURGIE

Hieronder volgen een aantal praktische beleidsbepalingen van diverse aard in verband met de uitvaartliturgie. Voor nog meer goede liturgische wenken, zie Orde van

gebedsdienst, schriftlezingen gebruikt. Een eventuele toespraak namens de familie of vrienden vindt het best plaats op het einde van de dienst, vóór de laatste afscheidsgedebden. Liturgisch passende en kwaliteitsvolle liederen worden gezongen door een koor en/of voorzanger met, waar het kan, samenzang. In een gesprek met de voorganger kan er uitgemaakt worden of daarnaast eventueel opgenomen zang of muziek kunnen worden toegestaan (bijv. bij de afscheidsritus).

- Kerkelijke uitvaartliturgie gebeurt in de regel in een parochiekerk (waar de overledene woont of tot voor korte tijd woonde) of in een kerk of kapel van een instelling met begrafenisrecht (voor de bewoners) of in de kloosterkerk of -kapel (voor leden van de gemeenschap). De uitdrukkelijke wilsbeschikking van

dienst voor de uitvaartliturgie, ICLZ, Brussel, 1993, blz. 5-16, alsook de brochure Voorbij de dood... Als christenen afscheid viert. Oriëntaties bij de uitvaartliturgie, ICLZ, Brussel, 2008.

- Bij de voorbereiding van de liturgie kan er een inbreng zijn van de nabestaanden, met respect voor de liturgische logica. In een kerkelijke uitvaart worden in de woorddienst, zowel bij een eucharistie als bij een

een overledene of de vraag van zijn familie om de uitvaart in een andere kerk te laten gebeuren, wordt doorgaans gunstig in overweging genomen.

- Een kerkelijke uitvaart kan, zoals voorzien in de Orde van dienst, gevierd worden hetzij met een eucharistie, hetzij met een gebedsdienst. Een beslissing hierover is geen zaak van de uitvaartverzorgers. De keuze voor de ene of de andere formule wordt gemaakt door de

familie in samenspraak met de pastoor of met een andere pastoraal verantwoordelijke. Ook hier wordt de eventueel bekende wens van de overledene zelf gerespecteerd. Op een overlijdensbericht, indien het spoedig moet worden gedrukt en verspreid, kan een meer algemene uitdrukking zoals 'uitvaartliturgie' verhinderen dat ze niet zou stroken met de achteraf gemaakte keuze tussen eucharistie of gebedsdienst.

- Een kerkelijke uitvaart gebeurt in aanwezigheid van het dode lichaam. Uitzonderingen zijn: een afscheidsdienst voor iemand wiens lichaam aan de wetenschap werd afgestaan of van wie de crematie wegens heirkraft al vooraf heeft moeten plaatsvinden. Er wordt gestreefd naar overleg met de uitvaartverzorgers opdat zij die heirkraft niet te gemakkelijk zouden invoeren of toestaan. Waar de dienst gebeurt met de urne, moet de liturgie worden aangepast aan de reële situatie.
- De normale voorganger in de uitvaartliturgie is hij wie dit rechtens toekomt als pastoor of als rector van de kerk. De pastoor kan zich laten vervangen door een andere priester of door een diaken (in het geval van uitvaart met gebedsdienst). In de toekomst zullen ook andere, niet-gewijde gebedsleiders door de bisschop gemandateerd worden om de parochiale uitvaartliturgie te leiden. Het bisdom zal daartoe ten gepaste tijde initiatieven nemen en een geëigende opleiding voorzien. In instellingen met begrafenisrecht worden nu al pastorale werk(st)ers voor deze opdracht gemandateerd.
- Bij de uitvaart van een pastoor die bij zijn overlijden nog in dienst was, gaat de deken voor; bij de uitvaart van een priester op rust of van een plaatselijke aalmoezenier is het de pastoor die voorgaat. Het is gebruikelijk dat een priester, als hij dat wenst, voorgaat in de uitvaart van een familielid. Eveneens is het gebruikelijk dat bij de uitvaart van een priester enkele confraters (jaargenoten, collega's) concelebreren in de eucharistie. Bij de uitvaart van een deken in dienst gaat de bisschop voor.
- De homilie is geen lijkrede of lofredede maar verkondiging van de christelijke boodschap over dood en leven. Dit neemt niet weg dat op de achtergrond van de gekozen lezingen de persoonlijkheid van de overledene in het licht mag worden gesteld. De aanwezigheid van niet-gelovigen en niet-kerkelijke mensen vraagt van de predikant niet alleen respect voor ieders gezindheid; ze is ook een bevoorrechte gelegenheid om van ons christelijk geloof te getuigen. Het is de voorganger in de dienst die ook de homilie houdt. Voor een eventueel getuigenis of een afscheidswoord namens de nabestaanden is het begin van de 'afschiedsliturgie', aan het einde van de dienst, het aangewezen moment. Ze vervangt nooit de homilie.

- Bij een uitvaart met eucharistieviering gebeurt een offergang. Bij een uitvaart zonder eucharistie kan men de gelovigen ook uitnodigen naar voor te komen, onmiddellijk na de voorbede. Het betreft dan geen 'offergang'. Wel is het een hulde en een afscheidsgroet aan de overledene en een betuiging van medeleven met de familie. Er wordt geen pateen ter verering aangeboden, wel eventueel een kruisbeeld.

- Indien de aanwezigen ter gelegenheid van de 'offer-gang' een geldelijke bijdrage kunnen geven, gebeurt er geen tweede collecte tijdens de uitvaartliturgie. In geen geval wordt een geldinzameling gehouden tijdens de Schriftlezingen, noch tijdens het eucharistisch gebed.

BIJ EEN UITVAART IN EEN WOORD- EN GEBEDSDIENST WORDT GEEN COMMUNIE UITGEREIKT.

De kledij van de voorganger is die welke in de liturgie wordt voorzien: albe en kazuifel voor de priester die voorgaat in de eucharistie, albe en stoel voor de priester en diaken in een woord- en gebedsdienst. Ook een gebedsmantel (koorkap) kan gebruikt worden. Wanneer een pastorale werk(st)er of een andere niet-gewijde gebedsleider voorgaat, kan men kiezen voor een albe.

Voor de tarieven van uitvaarten en de vergoedingen van de betrokken personen en instanties geldt de diocesane regeling zoals die verscheen in Kerkplein van februari 2010.

Per dekenaat (of per streek) is het wenselijk dat een vergadering gehouden wordt van de pastoors met de uitvaartverzorgers om zoveel mogelijk te zorgen voor een goede samenwerking vanuit de hier aangerakte beginselen en afspraken.

In de intercommunale crematoria worden door de bisschop diakens en andere gebedsleiders gemandateerd om pastorale en liturgische begeleiding te bieden aan wie een Rooms-katholieke afscheidsplichtigheid verlangen. Voor de inhoud en vormgeving van dit liturgisch werk worden zij bijgestaan door de Diocesane Commissie voor Liturgie.

In de private funeraria kunnen vertegenwoordigers van de kerkgemeenschap (priesters, diakens, leken gebedsleiders) door de familie wel gevraagd worden om voor te gaan in een kort gebed, bijvoorbeeld bij de geboden "gelegenheid tot groeten" of bij het sluiten van de kist, maar zeker niet voor een liturgische dienst met liturgische kledij ter vervanging van de gebruikelijke kerkdienst.

+LUC VAN LOOY